

Fətəliyeva Lalə Əmrah qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
lalefataliyeva97@gmail.com

YAZILI NİTQİN POZULMA NÖVLƏRİ (tezislər)

Açar sözlər: yazılı nitqin pozulması, disqrafiya, disleksiya

Key words: writing disorders, dysgraphia, dyslexia

Ключевые слова: нарушения письменной речи, дисграфия, дислексия

Yazılı nitqdə pozulmalar hal-hazırda təhsil prosesində ən çox rast gəlinən problemlərdən biridir. Spesifik yazı pozulmalarına təsir edən amillər kimi prenatal, natal və postnatal dövrlərdəki fərqli ekzogen amillər göstərilir. Lakin bir sıra müəlliflər, xüsusən Kornev yazır ki, yazıda xüsusi pozulmaların baş verməsinə, bir qayda olaraq etioloji faktorlar kompleksi səbəb olur. Yazılı nitq pozulmalarına disleksiya və disqrafiya aid edilir.

Disleksiya oxu prosesinin qismən pozulması deməkdir. Hərflərin tanınmaması, hecalarda və hecaların sözlərdə birləşməsi ilə bağlı çətinliklər oxunun ləngiməsinə, sözün səs formasının səhv əks olunmasına, hətta ən sadə mətnin səhv başa düşülməsinə səbəb olur. Bir çox tədqiqatçılar oxu pozulmalarında irsi faktorunu əsas götürürlər (M.Lami, M.Sule, B.Halgren). Reynxoldun fikrinə görə disleksiya çox vaxt valideynlərdən irsi olaraq uşaqlara keçir. Bir sıra alimlər isə ətrafdakıların düzgün olmayan nitqi, ikidillilik, böyüklərin uşağın nitqinə laqeyd münasibəti, ünsiyyət azlığı kimi səbəblər qeyd edirlər.

Disleksiyanın təsnif edilməsində rus loqopedi M.E.Xvatsevin müəyyən rolu vardır. O disleksiyasının fonematik, semantik, aqrammatik və mnestik formalarını qeyd etmişdir. R.İ.Lalayeva isə disleksiyayı fonematik, semantik, aqrammatik, mnestik, optik və taktik növlərinə ayırmışdır:

- Semantik- texniki cəhətdən düzgün oxunulan sözlərin, cümlələrin, mətlərin mənasının anlaşılmasının pozulmasında özünü göstərir.

- Fonematik- dilin fonemlər sisteminin funkdiyasının pozulmasına əsaslanır.

- Optik- qrafik cəhətdən oxşar olan hərflərin mənimsənilməsində çətinlik özünü göstərir.

- Mnestik- səsli hərflər arasında əlaqənin yaradılması prosesinin pozulması və nitq yaddaşının çatışmazlığı ilə şərtlənir.

- Aqrammatik- sözün qrammatik quruluşunun tam inkişaf etməməsidir. Müxtəlif patogenezlə nitq qüsurları olan uşaqlarda daha çox rast gəlinir.

- Taktik - görmə qüsurlu uşaqlarda müşahidə olunur. Brayl əlifbasının taktik qavranılması zamanı hərflərin fərqləndirilməsində çətinlik müşahidə olunur.

Disqrafiya isə yazı prosesinin qismən spesifik pozulmasıdır. Disqrafiya normada yazı proseslərini həyata keçirən ali psixi funksiyaların inkişafsızlığı nəticəsində meydana çıxır. Disqrafiyanın növləri çoxdur. Bir çox prinsiplərə görə analizatorların pozulması, psixi funksiyaların inkişafdan qalması, yazı əməliyyatlarının formalaşması və s. əməliyyatlara görə təsnif edilir. Disqrafiyanın R.İ.Lalayeva tərəfindən verilən müasir təsnifatı belədir:

- Akustik disqrafiya- müvafiq hərflərin oxşar fonematik əlamətləri əsasında hərflərin dəyişdirilməsində özünü göstərir.

- Artikulyator- akustik-uşağın şifahi nitqdə olan qüsurlarının yazıda əks olunmasıdır. Burada hecaların əvəz olunması, hərflərin buraxılması qeyd olunur.

- Optik- görmə qnosisi, təhlil və tərkibi, məkani təsəvvürlərin inkişafsızlığı ilə bağlı olur və yazıda hərflərin təhrifində və əvəzlənməsində özünü göstərir.

- Aqrammatik pozuntu- yazıda aqrammatizm də əks olunur. Ön və son şəkilçilərin sözdə düzgün yazılmaması müşahidə olunur.

Uşaqlarda oxu və yazı qüsurlarının vaxtında aşkar edilməsi, onların şifahi və yazılı nitqinin düzgün formalaşması prosesində mühüm rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu qüsurların aşkar edilməsinin əsas məqsədi oxu və yazı pozğunluqlarının mexanizmini, etiologiya və əlamətlərini vaxtında, ibtidai sinifdə üzə çıxarmaq və onları aradan qaldırmaq üçün düzgün korreksiya-loqopedik işi təşkil etməkdir.

Beləliklə, həm disleksiyanın, həm də disqrafiyanın təsnifatları müxtəlif mövqələrdən aparılsa da onların hər birinin özünəməxsus elmi əsasları vardır.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynova N, Ağayeva T. Loqopediya. Bakı, ADPU, 2018
2. М.Е. Хватцет. Логопедия. 2007
3. Беккер К.П. Совак М. Логопедия М, 2001
4. Мазанова Е.В. Коррекция аграмматической дисграфии М, 2006

Rəyçi: dos. S.Aslanova